

УДК 37.033

ЗМІСТ І СУТНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Ірина Павленко

*Луганський державний педагогічний університет
імені Тараса Шевченка
вул. Оборонна, 2, 91011 Луганськ, Україна*

Розглянуто одну з найбільш актуальних проблем у системі екологічної освіти – формування екологічної культури учнівської молоді. Проаналізовано погляди вчених на виникнення та розвиток екологічної культури, що свідчить про відсутність єдиної думки щодо самого поняття “екологічна культура”. Аналіз сутності екологічної культури засвідчив її існування не тільки як частини світової культури, а й як екологічної культури особистості, що оснований на поєднанні раціонального та емоційного і сприяє гармонійному розвитку особистості.

Ключові слова: екологічна культура, екологічна свідомість, екологічне мислення, екологічна освіта.

Зміна суспільством навколишнього світу призвела до того, що воно не встигає адаптуватися до нових умов життя. Неадекватне сприйняття людиною ситуації, яка склалася у доквітлі, веде до нових негативних змін як навколишнього середовища загалом, так і природи самої людини.

Для подолання наростаючої екологічної кризи особливу увагу треба звернути на виховання людини, яка спроможна жити в гармонії з собою та з навколишнім світом, удосконалювати його, але й водночас благоговійно ставитися до життя інших істот та майбутніх поколінь; людини компетентної в питаннях власної безпеки та навколишнього середовища, яка б мала високий рівень екологічної культури. Формування такої особистості є одним із головних завдань сучасної освіти.

З огляду на це нам здається надзвичайно важливим звернення до робіт С.Бородавкіна, А.Букіна, О.Вербицького, Е.Гірусова, І.Зверева, М.Реймерса, М.Тарасенка, І.Суравегіної, В.Хилька, в яких указується на значення екологічної освіти, визначається роль екологічної культури в процесі формування духовної культури сучасного суспільства. Ці вчені дають своє визначення екологічної культури, аналіз яких допоміг нам дати психолого-педагогічну інтерпретацію поняття “екологічна культура”, розкрити сутність та зміст екологічної культури учнівської молоді, що й є основною метою статті.

Усунути дисбаланс у відношеннях “людина – природа” – одна з найважливіших проблем сучасності, від правильного та своєчасного вирішення якої залежить здоров’я та добробут людей. Цю проблему можна подолати за допомогою створення системи безперервної екологічної освіти (БЕО), яка спрямована на розвиток екологічної свідомості та мислення, екологічної культури особистості та суспільства, відповідального ставлення кожної людини до природи, формування практичного досвіду природокористування й компетентного прийняття рішень (кожним на своєму рівні), що буде сприяти здоровому способу життя людей, стійкому соціально-екологічному розвитку й екологічній безпеці країни та світу [3].

Екологічна культура, екологічне мислення – ці категорії дають змогу вченим визначити образ людини та суспільства, які діють відповідно до природних законів. Розглянемо більш детально екологічну культуру особистості, оскільки без її формування створення цивілізованого суспільства з високим рівнем екосвідомості залишається безплідною мрією.

М.Тарасенко вважає, що в основі екологічної культури лежить науковий світогляд, який є духовно-практичним компонентом людського життя, що формує в людині ідеальні картини опанування світом. Завдяки останнім у сфері свідомості та духовно-практичних почуттів людини створюється той бажаний для неї “стан світу”, який потім втілюється в її практичних діях та вчинках. “Практичність” світогляду полягає якраз у тому, що він відображає світ у формі творчості: цілеспрямовано формує картини майбутнього світу, в яких передається дійсність, що підлягає перетворенню та вдосконаленню. Під екологічною культурою М.Тарасенко пропонує розуміти особливий світоглядний “образ світу”, в якому відображено такий стан соціально-природних залежностей, які характеризують їхню гармонійну єдність, – це раціональне опанування людиною природної та соціальної дійсності й ствердження в цьому процесі своєї власної індивідуальності та самобутності. “Екологічна культура включає визначений “зріз” суспільно виробленого способу самореалізації людини в природі, культурні традиції, життєвий досвід, моральні почуття й моральну оцінку ставлення людини до навколишнього середовища [6, с. 232]. Таке поняття екологічної культури порушує питання про екологічну мораль, яка полягає в екологічно вірній діяльності особистості, котра сама теж розвивається в цьому процесі.

М.Реймерс визначив екологічну культуру як сукупність знань, умінь, соціальних та інженерних норм, керуючись якими людина усвідомлює себе (і відповідним чином діє) як частина природного середовища та як суб’єкт, який відповідальний перед собою, нинішніми та майбутніми поколіннями людей за її збереження [5].

В.Хилько характеризує екологічну культуру особистості як складову частину екологічної політики, проведення якої, на його погляд, гостро

необхідне в сучасній ситуації. Екологічна політика реалізується в трьох аспектах: 1) соціально-політичному; 2) науково-технічному (техніко-економічному); 3) духовно-педагогічному. Третій аспект і передбачає формування екологічної культури особистості, у рамках якої отримані людиною екологічні знання мають перейти в переконання, а потім утілитися в практичній діяльності [7].

Зазначимо, що більшість учених процес формування екологічної культури особистості пов'язує з освітою, яка, орієнтуючись на людину, спрямована на задоволення потреб її існування: свободи й вільного вибору, себе й свого світогляду, дій вчинків, позицій, самостійності та особистої відповідальності, саморозвитку, самореалізації, самовизначення й творчості та ін. Однак слід пам'ятати, що всі можливості та зачинання людини не мають становити загрозу довкіллю.

Отже, на думку С.Бородавкіна, розвиваючи екологічну культуру, доцільно враховувати не лише усталені норми поведінки, а й спиратися на внутрішній контроль самої особистості: відповідальність, сумлінність, обов'язок тощо. Але разом з тим С.Бородавкін підкреслює, що формування нової екологічної культури не обмежується лише реалізацією широких просвітницьких програм, пов'язаних із розумінням законів біосфери. Спершу воно потребуватиме соціально санкціонованих норм поведінки в ставленні до природного середовища. Ефективність захисту природи вчений пов'язує з використанням правових гарантій, майже до повної заборони господарської діяльності в окремих регіонах. Це не один засіб, який спонукає поліпшити життя як існуючого, так і майбутніх поколінь людей [1].

Е.Гірусов поділяє точку зору С.Бородавкіна про необхідність припинення негативних дій щодо природи та пропагує закони її охорони. А під екологічною культурою Е.Гірусов розуміє знання екологічних законів й умов сумісності суспільства з природним середовищем [4].

А.Букін в екологічну культуру особистості включає: 1) оволодіння людиною науковими знаннями; 2) засвоєння норм поведінки; 3) розвиток морально-естетичних почуттів у спілкуванні з природою; 4) охорону довкілля [2].

Екологічна культура, на думку І.Зверева та І.Суравегіної, передбачає наявність у людини твердих знань, переконань, готовність до діяльності, а також її практичні дії, які узгоджені з потребами турботливого ставлення до природи. Формування екологічної культури має спиратися на знання про організацію, енергетику та функціонування біосфери, взаємодію суспільства з природою, на ціннісні екологічні орієнтації, систему норм та правил у відношеннях з природою, вміння та навички з її вивчення та збереження [8].

Ми бачимо, що проблема екологічної культури ще недостатньо розроблена, про це свідчить насамперед відсутність єдиної наукової думки

навіть про саме визначення поняття “екологічна культура”. Щоправда, у розглянутих висловлюваннях дослідників є схожі складові, аналіз яких дає можливість визначити “екологічну культуру” як поняття двоїсте. У широкому розумінні екологічна культура є невід’ємною частиною світової культури й заснована на позитивному соціально-екологічному досвіді відношень “людина – природа”, які виділилися внаслідок загострення екологічних обставин; у вузькому ж аспекті слід розглядати екологічну культуру особистості, яка включає такі складові:

- оволодіння необхідною науково-екологічною базою знань;
- засвоєння відповідних норм поведінки;
- розвиток морально-естетичних почуттів;
- участь у природоохоронній діяльності.

На наш погляд, “екологічна культура” – це частина духовної культури, яка являє собою інтегративну якість особистості, і втілює духовно-моральні цінності й визначає екологічно-моральні вчинки, спрямовані на збереження життя в усіх його проявах та на створення краси природного середовища. Таким чином, “екологічна культура” – це складне утворення, що припускає формування екоусвідомленості, екосмислення й відповідної поведінки.

Формування екологічної культури особистості й учнівської молоді загалом – це процес складний і тривалий, ефективна організація якого потребує подальших наукових досліджень. Вважаємо, що перспективними в цьому напрямку є розроблення нових методик, які сприяють розвитку екоусвідомленості, екосмислення й діяльності, спрямованої на створення та охорону краси природного світу.

-
1. *Бородавкин С.В.* Этика и экологическое воспитание. Л., 1988.
 2. *Букин А.П.* В дружбе с людьми и природой: Кн. для учителя. М., 1991.
 3. *Вербицкий А.А.* Основы концепции развития непрерывного экологического образования // Педагогика. 1997. № 6.
 4. *Гиусов Э.* Опасность “дыр” в экологическом воспитании // Нар. образование. 1989. № 4.
 5. *Реймерс Н.Ф.* Охрана природы и окружающей человека среды. М., 1992.
 6. *Тарасенко Н.Ф.* Природа, технология, культура: философско-мировоззренческий анализ. К., 1985.
 7. *Хилько В.Г.* Екологічна культура та об’єктивна зумовленість її зростання // Пит. соц.-політ. наук. 1991. Вип. 82.
 8. Экологическое образование школьников / Под ред. И.Д. Зверева, И.Т. Суравегиной. М., Педагогика, 1983.

**CONTENT AND ESSENCE OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS'
ECOLOGICAL CULTURE****Iryna Pavlenko***Taras Shevchenko State Pedagogical University of Luhans'k,
Oboronna Str., 2, UA – 91011 Luhans'k, Ukraine*

The paper deals with one of the most urgent problems in ecological education that is the issue of the students' ecological culture formation. It considers the scholars' views on the ecological culture origin and development, which testify to the absence of common opinion in researches to the concept of "ecological culture". Its analysis shows that ecological culture is a part not only of the world culture but of personality's culture, as well. It is based on the unity of rationality and emotions, and its formation contributes to the personality' harmonious development.

Key words: ecological culture, ecological consciousness, ecological mentality, ecological education.

Стаття надійшла до редколегії 13.02.2003
Прийнята до друку 18.06.2003